

Tragovima otočnih pastira: istraživanje i analiza suhozidne arhitekture na položaju Kalješina (otok Ugljan)

Arheološkim istraživanjima na položaju Kalješina na sjeverozapadnom dijelu otoka Ugljana istraženi su ostatci dvije suhozidne građevine koje je temeljem asociiranih pokretnih nalaza moguće kronološki smjestiti u razdoblje 14. – 17. stoljeća. Analizom podataka iz povijesnih, topografskih i etnoarheoloških istraživanja zaključuje se da je riječ o stočarskim kompleksima koji su povezani s korištenjem pašnjaka za ispašu sitne stoke. Rezultati istraživanja pružaju uvid u arheološke karakteristike stočarskih nalazišta na otvorenom, a iz perspektive arheološke struke omogućuju nove podatke o organizaciji i načinima upravljanja stokom na otoku Ugljanu tijekom kasnog srednjeg i ranog novog vijeka.

Uvod

Od vremena najranije domestikacije uzgoj stoke zadržao je mjesto u srcu mediteranskih agrosustava, pa tako i na istočnom Jadranu gdje je stočarstvo stoljećima predstavljalo jedan od temeljnih oblika proizvodnje i održivosti otočnih i obalnih zajednica. Unatoč tome, za razliku od drugih dijelova mediteranskog svijeta,¹ stočarstvo i njegovo povijesno značenje u istočnojadranskoj ekonomiji i dalje je tema koja nije zaplijenila dovoljnu pažnju u historiografskom i arheološkom diskursu. U kontekstu arheologije stočarstva često se polazi od problema identifikacije stočarske materijalne kulture u arheološkom zapisu. Uvriježena je pretpostavka kako se, s obzirom na način života i fragilnost tragova koje za sobom ostavljaju, stočarske zajednice mogu smatrati arheološki „nevidljivima“ ili „neuhvatljivima“.² Činjenica jest da zooarheološke analize ostataka faune služe kao primaran izvor rasprava o podrijetlu i razvoju uzgoja stoke tijekom prošlosti dok identifikacija stočarske arhitekture i drugih („nefaunalnih“) dokaza koji mogu svjedočiti o prisustvu stočara još uvijek kod istraživača izaziva nedovoljno pozornosti. Za razliku od špiljskih nalazišta, u kojima se mogu očuvati karakteri-

¹ KARDULIAS 2015.

² CRIBB 1991: 65–68.

stični geomorfološki i mikromorfološki pokazatelji, kao posebna poteškoća često se ističu nalazišta na otvorenom za koje se smatra kako ih je zbog efemernog karaktera stočarskih aktivnosti teško arheološki prepoznati i pratiti.³ Međutim, usprkos ranijim pretpostavkama, recentna istraživanja pokazuju značajan napredak u detektiranju i interpretiranju takvih mjesta pri čemu sve važniju ulogu ima primjena interdisciplinarnih pristupa.⁴

Karakteristike dominantne krške podloge na istočnom Jadranu uvjetovale su tradicionalnu upotrebu kamena kao graditeljskog materijala i široku raširenost graditeljske tehnike „u suho“. Iznimka u tome nisu niti brojne suhozidne strukture koje su sveprisutne po otočnim krajolicima. Iako je zbog odabira mjesta ili načina gradnje njihova stočarska funkcija često sugestivna, temeljnu poteškoću predstavlja činjenica da je suhozidnu arhitekturu – uslijed nedostatka arheoloških, povijesnih ili kartografskih dokaza, posebice izraženog kod tragova iz starijih (pra) povijesnih razdoblja – vrlo teško ili nije moguće pouzdano datirati. Takvo stanje posljedično ostavlja malo prostora pri cjelovitom vrednovanju stočarskih nalazišta te upućuje na potrebu šireg pristupa koji traži integriranje drugih povezanih (sub) disciplina poput, primjerice, etnoarheologije koja proučavanjem suvremenog i tradicijskog stočarstva može ponuditi koristan oslonac za razumijevanje prošlih stočarskih zajednica.⁵

U svrhu prinosa iznesenoj problematici u ovom se radu objavljuju rezultati istraživanja suhozidnih građevina na položaju Kalješina, provedenih u razdoblju 2020–2021. godine. Toponim Kalješina odnosi se na priobalno područje na sjeverozapadnoj obali Ugljana, jugoistočno od uvale Pavlešina te nedaleko od zaseoka Guduće (Karta 1). To je krško područje obraslo gustom makijom i šikarom dok na površini dominiraju izboji matične vapnenačke stijene koji se izmjenjuju s naslagama plitke crvenice. Opisane karakteristike reljefa odgovarale su razvoju stočarske privrede pa se može pretpostaviti da je šire područje Kalješina tijekom prošlosti primarno korišteno za ispašu stoke. Na to upućuje i prva austrijska izmjera katastarske općine Ugljan početkom 19. stoljeća na kojoj je predmetno područje (parcela broj 2835) označeno kao pašnjak (*pascolo*).⁶ Kako taj kartografski izvor vjerno odražava krajnju etapu razvoja krajolika od srednjega vijeka do početka 19. stoljeća, slična se upotreba prostora može sa sigurnošću pretpostaviti i u ranije doba. Na stočarske aktivnosti ukazuje i sam toponim Kalješina, mogućeg značenja „crna ovca“,⁷ koji se pronalazi i na

³ BROCHIER, VILLA, GIACOMARRA 1992: 48; CHANG 1981; CHANG, KOSTER 1986: 111–119.

⁴ Usp. FITTON *et al.* 2022: 1–2; COSTELLO 2024: 1–4 (i ondje citirano).

⁵ DAVID, KRAMER 2001; CHANG, TOURTELLOTTE 1993.

⁶ ARCANUM 2023.

⁷ IDRIZI ABALJAK, IDRIZI ABALJAK 2020: 491.

susjednim zadarskim otocima Ižu i Škardi.⁸ Za napajanje stoke koja je pasla na obližnjim pašnjacima od iznimne važnosti je bila i lokva na Čućinom rtu.

Metodologija

Planirana izgradnja turističkog naselja na katastarskoj čestici 2925/10 (k.o. Ugljan) nametnula je potrebu provođenja arheoloških radova koji su obuhvatili sustavan terenski pregled, a zatim i zaštitna arheološka iskopavanja. Na postojanje arheološkog potencijala upozoravali su prethodno evidentirani nalazi u susjedstvu.⁹ Unatoč gustom raslinju, koje je otežavalo sustavnu prospekciju, već prvom analizom zračnih fotografija (usp. Karta 1) primijećene su određene indikacije u formi kamenih struktura koje su pregledom dokumentirane i označene tehničkim nazivima kao strukture 1–2 i gomile 1–3.¹⁰ Na temelju rezultata pregleda propisana su zaštitna arheološka istraživanja koja su obuhvatila nalazišta gomilu 1 i strukturu S1.¹¹

Arheološkim iskopavanjima pristupilo se s ciljem da se nalazišta u cijelosti istraže, detaljno dokumentira način njihove gradnje te prikupe asocirani pokretni arheološki nalazi koji bi omogućili oslonac za njihovu kronološku determinaciju. Tijekom iskopavanja posebna pažnja je pridana konstruktivnim elementima suhozidne gradnje, a naglasak je stavljen na raščlanjivanje pojedinačnih struktura, dogradnji i pregradnji kroz različite stratigrafske jedinice čiji relativnokronološki odnosi mogu omogućiti praćenje prostornog razvoja građevina. Pri opisivanju suhozidnih struktura korištena je odgovarajuća tipologija koja razlikuje tri osnovne kategorije suhozida: jednostruki, dvostruki i podzid.¹² Pokretni materijal prikupljen tijekom istraživanja podvrgnut je stručnoj obradi i klasifikaciji.¹³ Metodologija istraživanja obuhvatila je i pregled te analizu relevantne stručne literature, povijesnih i kartografskih izvora te zračnih i satelitskih fotografija radi

⁸ SKRAČIĆ 1996: 429.

⁹ BODROŽIĆ 2014: 500.

¹⁰ Gomile 1-3 prvotno su određene kao skupina potencijalnih prapovijesnih gomila, što je posljedno utjecalo na odluku o njihovu istraživanju. Na sjeveroistočnom dijelu parcele dokumentiran je dio suhozidne međe (struktura S2) koji se svojom orijentacijom djelomično uklapa u raster rimske centurijacije otoka.

¹¹ Terenski pregled i arheološka iskopavanja provela je tvrtka Arheolog d.o.o. iz Ugljana. U istraživanjima su sudjelovali Damir Martinov (voditelj), Domagoj Maurin (zamjenik voditelja), Pio Domines Peter, Domagoj Knez, Dominik Kelava, Josip Seličanec, Luka Žarković, Eugen Fritz Prgomet, Anamarija Uglešić, Filip Bugarski, Josip Sučić, Erik Mekelenić, tadašnji studenti arheologije sa Sveučilišta u Zadru.

¹² BODROŽIĆ *et al.* 2013: 30–31; KULUŠIĆ 1999: 70–76; KULUŠIĆ 2004A: 64–77.

¹³ Na korisnim komentarima pri analizi suhozidne arhitekture i funkcije građevina zahvaljujemo se Jadranu Kali i Filipu Šrajeru. Pri obradi keramičkih nalaza pomogli su nam Karla Gusar, Tatjana Bradara i Vedrana Supan.

Karta 1. Položaj struktura na Kalješini (podloga: Geoportal DGU DOF 2014–2016, izradio: P. Domines Peter).

stjecanja uvida u zapis, dinamiku razvoja i korištenja krajolika tijekom prošlosti. U okviru etnoarheoloških istraživanja prikupljena su usmena kazivanja starijih stanovnika zaseoka Funcići kao i sadašnjih ili prethodnih vlasnika zemlje na području Kalješina.¹⁴

Gomila 1

Već nakon površinskog čišćenja pokazalo se kako je prvotna determinacija strukture kao kamene gomile bila zavaravajuća, jer je takva forma nastala kao posljedica urušavanja suhozidnog kompleksa koji se sastojao od dva dijela: središnjeg, djelomično ukopanog objekta nepravilnog kružnog oblika i pravokutnog prostora prislonjenog s njegove jugozapadne strane (Slika 2). Formu središnjeg objekta definira dvostruki suhozid (SJ1) s dva vanjska lica građena od masivnijeg kamenja (do 0,4 m) i unutrašnje ispune od manjih kamenja (do 0,3 m). Zid SJ1 relativno je dobro očuvan, na vanjskoj strani u visini od 0,6 m, a na unutarnjoj, dijelom ukopanoj, do visine od 1,1 m. Vanjski promjer objekta

¹⁴ Razgovori u formi strukturiranih intervjua obavljani su s Veljkom Ljokom iz zaseoka Ljokini (r. 1937), Milanom Milin (r. 1949) iz mjesta Ugljan i Mirom Batinić iz zaseoka Funcići.

Slika 1. Kalješina i položaji istraženih nalazišta na zračnoj fotografiji iz 1968. (podloga: Geoportal DGU DOF 1968, izradio: P. Domines Peter).

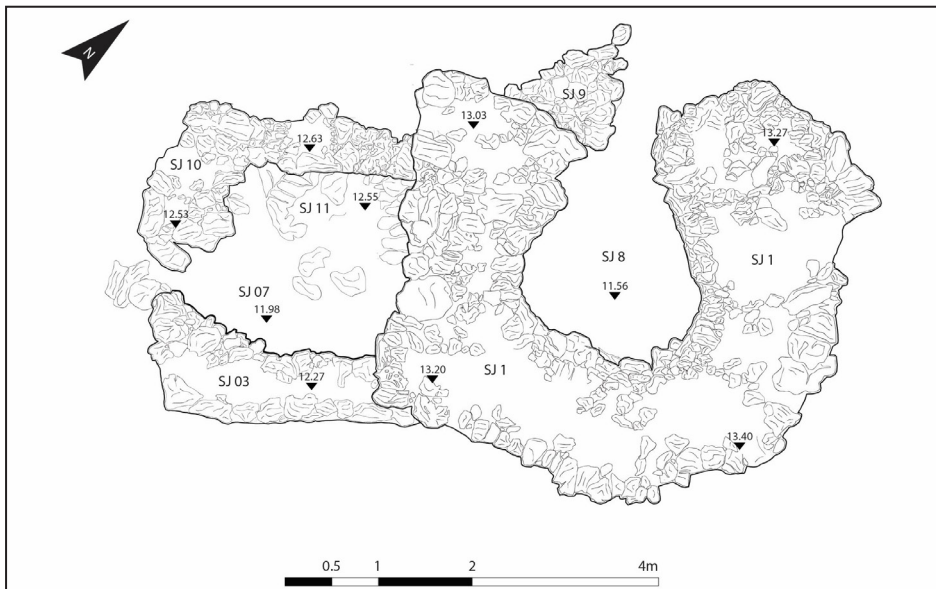
Slika 2. 1. Gomila 1 prije istraživanja, 2. Pogled na unutarnje lice zida SJ 1, 3. Pogled na ulaz u kružni objekt, 4. SJ 6 (foto: P. Domines Peter).

Slika 3. Gomila 1 (foto: P. Domines Peter).

je 6 m dok je unutarnji promjer 1,90 m. Na sjeverozapadnoj strani je ulaz širine oko 0,85 m. Uza nj se nalazi manja suhozidna platforma (SJ09) koja dodatno oblikuje i sužava ulazni prostor. Uklanjanjem sloja kamenja (SJ 2) nastalog urušavanjem vanjskih zidova pojavio se sloj nabijene zemlje i krša (SJ6) koji je interpretiran kao hodna površina. Pružao se po čitavoj unutrašnjosti, a zapunjavao je i nivelirao veću vapnenačku škrapu na mjestu na kojem je sagrađen kružni objekt.

Pravokutni prostor formiran na jugozapadnoj strani dimenzija je 3,05 x 3,90 m, a oblikuju ga dva dvostruka suhozida (SJ 3, SJ 10) okomito prislonjena na vanjski zid (SJ1) kružnog objekta, nakon što je već bio sagrađen. Zidovi SJ3 i SJ10 manje su širine (do 0,9 m) nego kod središnjeg kružnog objekta gdje je prosječna širina vanjskog zida (SJ01) oko 1,70 m. Građeni su od većeg neobrađenog kamenja u vanjskom licu i ispune od sitnijeg kamenja, no znatno su lošije očuvani (Slike 3–4). Par okomito postavljenih kamenih blokova na jugozapadnoj strani ostavlja mogućnost da se ondje nalazio ulaz u objekt čija širine nije bila veća od 0,7 m. Uklanjanjem sloja urušenog kamenja (SJ4) na jednom dijelu je utvrđena matična vapnenačka stijena (SJ 11), dok je na drugom dijelu utvrđen sloj nabijene zemlje crvenice (SJ 7) koji je zapunjavao škrape tvoreći niveliranu podlogu. Sloj SJ 07 vjerojatno je korišten kao hodna površina, a na takav zaključak upućuje i podatak da je značajnija količina keramičkih nalaza upravo na njegovoj razini.

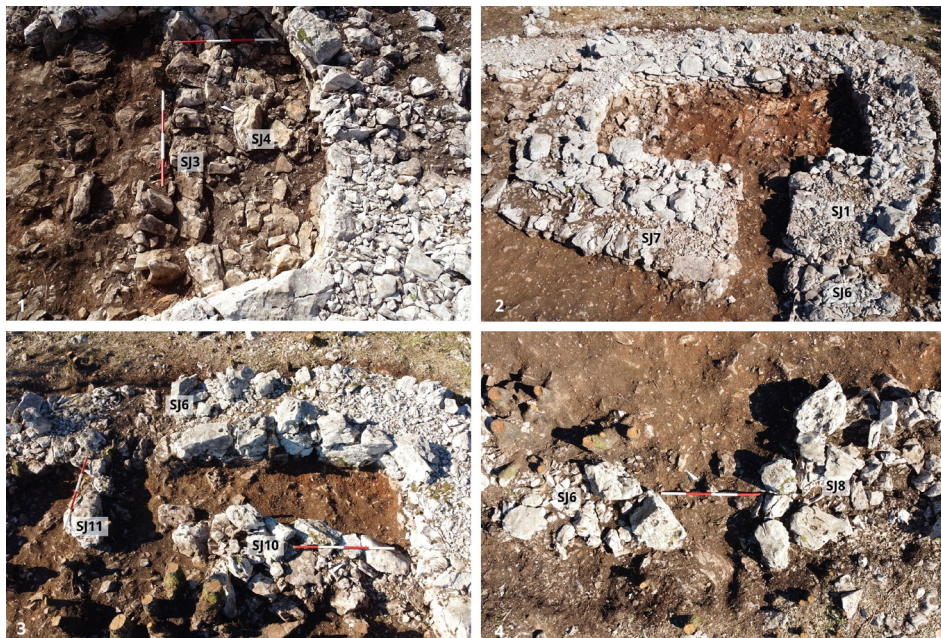
Slika 4. Gomila 1 – tlocrt (izradio: N. Malnar, doradio: P. Domines Peter).

Struktura S1

Već prilikom terenskog pregleda Strukture S1 zamijećen je niz povezanih suhozidnih struktura koji su upućivali na kompleksni tlocrt nalazišta. Središnji dio zauzima pravokutna građevina zaobljenih uglova vanjskih dimenzija 6,5 x 4,35 m. Njezin oblik definira dvostruki suhozid SJ01, temeljen na kamenom živcu, a građen od većih neobrađenih kamenih blokova (dužine do 0,4 m) i unutrašnje ispune od sitnijeg kamena. Primjetne su varijacije u načinu slaganja kamenih blokova, užom ili širom stranom, ali i u gradnji suhozida koji je najširi na južnom dijelu uz ulaz gdje iznosi 2,20 m, a najuži na sjevernoj gdje njegova širina ne premašuje 0,90 m. Ulaz u unutarnji prostor širine je 0,95 m i okrenut je jugozapadu, a omeđen poprečno postavljenim većim neobrađenim kamenim blokovima. Sjeverni dio unutrašnjosti zauzima niska kamena platforma, dimenzija 2,70 x 0,95 m, s ispunom od kamena (SJ04) koju podržava niski suhozidni podzid (SJ3) (Slika 5).

Oko središnje građevine pruža se suhozid SJ6 koji na zapadnoj strani formira ograđeni otvoreni prostor površine 17 m². Temeljen je na kamenu živcu čija je dinamična morfologija vješto iskorištena pri gradnji. Na sjeveroistočnoj strani naslanja se na središnji objekt u formi podzida, dok se u nastavku pruža kao dvostruki suhozid. Na južnom dijelu na njega se nadovezuje suhozid SJ8, građen na sličan način (dvostruko), koji s njime definira ulaz u vanjsko dvorište, širine 1,05 m.

Ako se analiziraju relativnokronološki odnosi i način formiranja kompleksa, najmlađe gradnje uključivale bi formiranje podzida SJ7, suhozida SJ10–11 i struk-

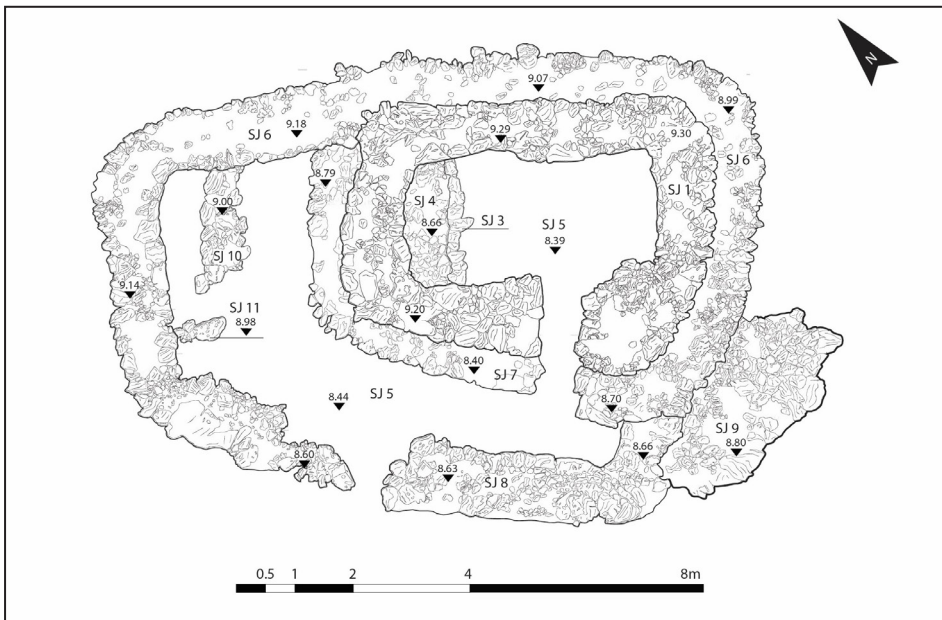
Slika 5. 1. Suhozidna struktura SJ 3–4, 2. Središnja građevina, 3. Zaklon na sjeverozapadnom dijelu dvorišta, 4. Ulaz između SJ 8 i SJ 6 (foto: P. Domines Peter).

ture SJ9 (Slika 7). Suhozidni podzid (SJ7) proteže se cijelom dužinom uz zapadnu stranu središnjeg objekta i predstavlja neku vrstu dodatnog ojačanja vanjskih zidova. Suhozidi SJ10 (dvostruki) i suhozid SJ11 (jednostruki) u sjeverozapadnom dijelu kompleksa formiraju manji ograđeni pravokutni prostora dimenzija 1,00 x 3,55 m. Nejasna je svrha gradnje manjeg suhozidnog platoa (SJ 9), dimenzija 4,70 x 2,35 m, na južnoj strani. Uklanjanjem sloja kamenog urušenja (SJ 2) dokumentiran je kompaktni sloj zemlje crvenice i manje količine sitnog kamenja koji je zapunjavao kamene škrape (SJ5). Sloj SJ5 je interpretiran kao hodna razina, prostorno je definiran u unutrašnjosti objekta, dijelom se prostire i izvan njega, a na njegovoj površini pronađena je većina pokretnih arheoloških nalaza.

Iako se na temelju relativnokronoloških odnosa može hipotetski raspravljati o najmanje dvije građevinske faze koje bi uključivale formiranje središnje pravokutne građevine, a zatim ograđivanje prostora i gradnju niza mlađih struktura (Slika 6–7), vremenski raspon između različitih gradnji nije moguće točno odrediti. Štoviše, vrlo je prihvatljiva mogućnost da su sve dokumentirane strukture sukcesivno nastale unutar kratkog roka, tim više što razlozi takve gradnje zapravo odgovaraju funkciji kompleksa o kojoj se raspravlja u nastavku radu.

Slika 6. Struktura S1 (foto: P. Domines Peter).

Slika 7. Struktura S1 – tlocrt (izradio: N. Malnar, doradio: P. Domines Peter).

Analiza pokretnih nalaza i datacija nalazišta

Tijekom iskopavanja prikupljeno je ukupno 58 pokretnih nalaza koji uključuju keramičke ulomke (55), a znatno je manji broj predmeta od stakla (2) i metala (1), koji se prilikom obrade nisu pokazali kao posebno kronološki indikativni. Keramički nalazi prema načinu izrade mogu se podijeliti u dvije osnovne skupine: gruba i glazirana keramika. U skupini glazirane keramike može se izdvojiti još nekoliko podskupina prema tehnologiji njihove proizvodnje (*invetriata*, *engobiata*).

Prilikom istraživanja gomile 1 prikupljeno je ukupno 38 pokretnih nalaza. Većina odredivih ulomaka pripada glaziranoj keramici. Za analizu je izdvojeno 16 ulomaka koji se mogu povezati uz najmanje četiri posude. Najjednostavnija vrsta glazirane keramike tipična je keramika za svakodnevnu kuhinjsku ili stolnu upotrebu, prekrivena olovnom glazurom (*invetriata*), koja služi da bi posuda postala nepropusna za tekućinu. Olovna glazura može biti prozirna ili bojana, a posude mogu biti neukrašene ili oslikavane.¹⁵ Olovnom glaziranom posudu pripada ulomak zdjelice bikoničnog oblika, crvene boje, a na vanjskoj strani pojačan istaknutim vodoravnim rebrom (T.I/1). Glazura je dobro očuvana na unutrašnjoj strani, a pojavljuje se dijelom i izvana, oko otvora. Prema karakterističnom rebrastom ispupčenju ovaj popularni oblik zdjelice naziva se i *a listello* tip. Proizvod je venetskih radionica, koji se pojavljuje u 14. stoljeću, postao je češći u 15. stoljeću i raširen je na čitavoj jadranskoj obali, među ostalim i na zadarskom području.¹⁶

Ulomak sa sjajnom tamnosmeđom glazurom (T.I/2) dio je dna posude, moguće vrča, i mogao bi pripadati kategoriji *inventriata/terraglia nera* keramike. Oblik i glazura odgovaraju ovoj vrsti keramike čija je proizvodnja započela u Liguriji, Venetu i Toskani tijekom druge polovice 18. i prve polovice 19. stoljeća.¹⁷

Druga zastupljena kategorija glazirane keramike obuhvaća engobiranu keramiku (*engobiata*) koju karakterizira složeni izrada. Pritom se ispod glazure nanosi sloj svijetle tekuće gline koja je služila da se površina posude posvijetli, a potom bi se ukrašavala slikanim ili urezanim, tj. graviranim ukrasom. Među nalazima s gomile 1 više ulomaka pripada slikanoj engobiranoj keramici, a s velikom sigurnošću moguće ih je pripisati istom vrču s ravnim dnom koji je bio ukrašen neuredno oslikanim ravnim i valovitim linijama žute, smeđe i zelene boje (T I/4.). Dekorativni motiv nije jasan, no slično ukrašeni vrčevi karakteristika su radionica sjeveroistočne Italije u 16. stoljeću. Nalazimo ih na istočnojadranskoj obali.¹⁸ En-

¹⁵ GUSAR, VISKOVIĆ 2012: 2.

¹⁶ ZGLAV-MARTINAC 2004: 42; GUSAR, VUJEVIĆ 2009: 233; GUSAR 2010: 35–36; SUPAN 2014: 269–270.

¹⁷ GUSAR 2010: 47–48

¹⁸ VISSER TRAVAGLI 1990: 59–60; GUSAR, VUJEVIĆ 2009: 234, T2/11; CUNJA 2004: 97–99; GUSAR 2007: 178; ZAGARČANIN 2005, kat. 102

gobiranoj keramici pripada i dno zdjelice s tragovima vrlo loše očuvane žućkaste glazure, koji su vidljivi na unutrašnjoj strani (T.1/3). Iako gornji dio posude nije sačuvan, pa nije moguće pouzdano rekonstruirati njezin oblik, slična prstenasta dna sa štitastim ispupčenjem nalaze se na poluloptastim zdjelicama venetskih radionica tijekom 14. i prve polovice 15. st.¹⁹

Prilikom istraživanja Strukture S1 prikupljeno je ukupno 20 nalaza. Za analizu je izdvojeno 10 ulomaka koji se mogu povezati uz najmanje pet različitih posuda. Među pokretnim nalazima dominiraju ulomci grubog kuhinjskog posuđa (T. II/1–5) koje je proizvedeno u lokalnim radionicama. Izrađeni su od slabo pročišćene gline s primjesama kalcita na brzorotirajućem nožnom lončarskom kolu. Među dijagnostičkim materijalom lonci i kotlići jedini su pouzdano određivi tipološki oblici.

Kategoriji kuhinjskih lonaca s više ili manje izvijenim obodom mogu se pripisati tri ulomka (T.II/1–3). Ističe se veći dio oboda trbušastog bikoničnog lonca tamnosive boje s izvijenim i blago nepravilnim obodom, koji se sužava prema kratkom vratu. Ondje se nalazi ukras u obliku horizontalno urezanih linija i jednostruke valovnice (T. II/1). Takva kombinacija oblika i motiva može se pratiti na loncima tijekom kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka (15-17. stoljeće).²⁰ Sudeći po sličnosti u fakturi moguće je da istom loncu pripada dno na kojem je vidljiva križolika oznaka (T. II/2). Takva oznaka, kao relativno česta pojava na loncima, može se pratiti od ranog srednjeg vijeka do 15. stoljeća, a interpretira se na različite načine.²¹ Gledajući u cjelini, gruba keramika u relevantnoj literaturi slabo je obrađena, a jednostavna izrada i oblici te dugotrajno korištenje dodatno otežavaju njezino precizno vremensko određenje. Slijedom toga, grubi lonci s Kalješina mogli bi se vezati uz ostali materijal i tek okvirno smjestiti u kasni srednji i rani novi vijek.²²

Po specifičnoj perforiranoj ušici, koja je omogućavala vješanje posude iznad vatre, dva ulomka mogu se odrediti kao dijelovi kotlića (T. II/4–5). Njihova faktura i ukrasi neupitno ukazuju na dva različita predmeta. Na ulomku s tek djelomično očuvanom ušicom vidljiv je dio dekoracije u obliku urezane vodoravne linije (T.II/5). Rani primjerci kotlića nađeni se u Venetu i Emiliji Romagni u 14. i 15. stoljeću dok se nalazi s istočne jadranske obale datiraju u šire vremensko razdoblje od 14. do 18. stoljeća.²³ Smatra se inače da kroz 17. stoljeće kotlići postaju

¹⁹ GUSAR 2007: 178

²⁰ GUSAR, VUJEVIĆ 2016: 25-26; BEKIĆ 2017: 47–51.

²¹ VIŠNJIĆ 2012: 86

²² U istraživanjima kasnosrednjovjekovnog naselja Baba lokva pronađeni su ulomci lonca sa slično oblikovanim valovnicama i dnom ukrašenim reljefnim žigom u obliku križa, datirani u 14-15. stoljeće (BURIĆ *et al.* 2013: 13). Analogije se pronalaze i među grubim loncima s nalazišta Galovac datiranim u 13-15. stoljeće (BELOŠEVIĆ 1993: 141, T. XLII/1, L/2).

²³ GUSAR, VISKOVIĆ 2012: 2 i ondje citirano.

najčešća forma grubog kuhinjskog posuđa.²⁴ Najbliže analogije za ulomke kotlića s Kalješina pronađene su među keramičkim materijalom iz nedavnih istraživanja utvrde Sv. Mihovila na Ugljanu.²⁵

U materijalu sa Strukture S1 izdvaja se ulomak sa svijetlosmeđom glazurom kao jedini primjer glazirane keramike (T. II/6). Ulomak odgovara kategoriji jednostavno glazirane keramike (*inventriata*), a prema horizontalnom rebrastom ispupčenju mogao bi se pripisati zdjelici manjih dimenzija i okvirno smjestiti u 15. stoljeće.²⁶

Suhozidna gradnja od neobrađenog kamenja predstavlja poseban izazov za datiranje jer najčešće ne omogućuje egzaktne strukturalne, tehnološke ili tehničke elemente koji bi predstavljali pouzdan kriterij karakterističan za određeno razdoblje. Na primjeru istraživanja objekata na Kalješini, zbog njihove kontekstualne veze s istraženom arhitekturom, keramički nalazi mogu ponuditi smjernice za vremensko određivanje korištenja građevina u razdoblje 14-17. stoljeća.²⁷ Čini se da su građevine, smještene nedaleko jedna od druge, barem u jednom razdoblju istovremeno funkcionirale, ali koliko je trajala njihova upotreba i kada je i zašto prestala, nije moguće sa sigurnošću odrediti. Skroman broj pokretnih nalaza mogao bi sugerirati da je upotreba bila tek povremena, možda periodična (?) tijekom dužeg razdoblja. Ulomak glazirane keramike s gomile 1, keramičke vrste koja se pojavljuje tek u drugoj polovici 18. stoljeća, mogao bi u tom smislu biti vrlo indikativan, međutim, pri njegovom vrednovanju ipak treba zadržati oprez zbog činjenice da je pronađen na površini suhozida gdje je mogao i naknadno dospjeti.

„Kamen na kamen – suhozid“: etnoarheološke implikacije u interpretaciji stočarske suhozidne arhitekture

Etnoarheologija, kao disciplina koja omogućuje uspostavljanje veza između etnografskog konteksta i arheološkog zapisa radi boljeg razumijevanja ljudskog ponašanja u prošlosti, ima značajnu ulogu u proučavanju stočarskih zajednica.²⁸ U predmetnom primjeru, polazište je činjenica da podaci iz etnoloških istraži-

²⁴ BEKIĆ 2017a: 131.

²⁵ Uvidom u još neobjavljenu građu utvrđeni su oblikovno vrlo slični ulomci kotlića koji su pronađeni zajedno s drugim kasnosrednjovjekovnim materijalom.

²⁶ Moguće da se radi o zdjelici tipa *a listello* venetske produkcije. Za analogije vidi bilj. 16 u ovom radu.

²⁷ Arheološka stratigrafija i pokretni nalazi ne moraju biti povezani s vremenom nastanka objekata, što zahtjeva poseban oprez pri razmatranju njihove vrijednosti kao kronološkog indikatora (o mogućnostima datiranja suhozida vidi AGEBY *et al.* 2022).

²⁸ DAVID & KRAMER 2001; KARDULIAS 251–252; CHANG, TOURTELLOTTE 1993; BRADLEY 1985; BROCHIER, VILLA, GIACOMARRA 1992: 52–53.

vanja o stočarskim praksama na jadranskim otocima mogu arheolozima pomoći u razumijevanju organizacije stočarenja, upotrebi pašnjaka, odabira položaja i izgleda stočarskih građevina, dok primjerice, suvremena znanja o suhogradnji mogu pridonijeti razumijevanju načina gradnje, a potencijalno i funkcije starijih suhozidnih struktura.

Funkcija suhozidne arhitekture najčešće je ovisila o samom mjestu gradnje i načinu gospodarskog korištenja okolnog prostora. Već je istaknuto kako je prostor Kalješina korišten kao pašnjak tijekom prošlosti pa u kontekstu toga treba promatrati i funkciju istraženih objekata. Pašnjačkoj upotrebi odgovaraju i karakteristike istražene arhitekture, posebice Strukture S1 s ograđenim vanjskim prostorom. Praksa ograđivanja prostora radi upravljanja i kontrole životinja obilježje je stočarskih zajednica još od neolitika.²⁹

Tragom stočarske funkcije građevina moguće je povući paralele s primjerima tradicijskih pastirskih gradnji koji su služili za smještaj stoke (i/ili pastira) na otočnim pašnjacima. Za takve građevine često se koristi naziv *pastirski stan*, premda je i u raširenosti tog termina vidljiva njegova geografska i funkcionalna neusklađenost.³⁰ Posjedovni odnosi definirali su korištenje pašnjaka pa su gradnja i način izvedbe pastirskih objekata ovisili o tome koliko će se dugo pašnjaci upotrebljavati. Pavlovsky ističe da, ukoliko se isti pašnjak neće duže koristiti za ispašu, gradnja složenijih građevina nije bila isplativa pa bi u nekim specifičnim slučajevima pastiri običavali graditi samo tor za ovce dok bi sami noćili na otvorenom.³¹

Opisujući pastirske stanove na kornatskom otočju Kulušić ističe da su takve građevine obično orijentirane u smjeru sjeverozapad – jugoistok, mogu biti različitih tlocrta, premda su najčešće jednodostorni s ulazom okrenutim prema jugozapadu. Građeni su od vanjskih dvostrukih suhozida s ispunom od sitnog kamenja, temeljenih na kamenom živcu, a širokih koliko je zahtijevala visina nastambe. Na mjestima izloženim vjetru vanjski su zidovi bili širih dimenzija, kvalitetnije zidani ili dodatno pojačani. Za pokrov su korištene kamene ploče ili „mekani“ tj. vegetativni materijali.³²

Neke osnovne karakteristike Strukture S1 moguće je usporediti s opisanim stanovima. Sličnosti se očituju u orijentaciji objekta, položaju ulaza, dvostrukim vanjskim zidovima temeljenim na živcu koji su bili i dodatno pojačani s vanjske

²⁹ HOLL 1998: 143–165.

³⁰ Primjerice, pod terminom *stan* Kulušić na Kornatima označava stočarske nastambe, razlikujući ih od okolnih torova (KULUŠIĆ 1999: 65). Na Krku se isti naziv odnosi na čitav pastirski kompleks sastavljen od objekata za privremeni boravak pastira (*hramac, pastirska koleba*), ograđenih prostora ili objekata za ovce (*mrgar, mošuna*) (PAVLOVSKY 2001: 22–24). Slično značenje vidljivo je i na otoku Pagu (Oštarić 2017). Na Cresu se pod *stanovima* označavaju višekatnice solidne gradnje koje su bile vlasništvo veleposjednika (PAVLOVSKY 2001: 22).

³¹ PAVLOVSKY 2001: 21

³² KULUŠIĆ 1999: 65–67.

Slika 8. Primjeri stočarskih građevina pokrivenih vegetativnim materijalima: Dugi otok – Čuh (OŠTRIĆ 1993: T. XIII/2), Pag (PALČIĆ 1972: 46), 3. Dugi otok - Sali (BATOVIĆ 1973: T. LXII), 4. Povljana (TIČIĆ 2021: 95).

sjeveroistočne strane okrenute buri. Pastirski stan služio je kao privremeno sklonište pastira pri boravku na pašnjaku. To bi se moglo povezati s kamenom platformom u unutrašnjosti koja je možda predstavljala neku vrstu jednostavnog ležaja. Iako ne možemo precizno znati kolika je bila izvorna visina građevine, čini se da bi skromna količina urušenog kamenja zatečena prilikom iskopavanja, uz nužan oprez zbog mogućnosti ponovne upotrebe kamenog materijala, mogla indicirati da je to bila relativno niska građevina. Valja pretpostaviti je da je izvorno bila pokrivena vegetativnim materijalima, s obzirom na to da prilikom iskopavanjima nisu pronađene kamene ploče koje bi sugerirale primjenu drugačijih rješenja. Pokrovi od biljnih ili „mekših“ materijala u prošlosti su bili daleko dostupniji i relativno češći na stočarskim građevinama, no zbog prirode materijala podložni su propadanju pa su se rijetko očuvali. Kao korisni oslonci u rekonstrukciji potencijalnog izgleda pokrova mogu poslužiti podatci iz istraživanja na susjednim otocima. Primjerice, poljske kućice za stoku na Dugom otoku pokrivala su *čimblama*, tj. šindrom ili daskama oko 1,5 m dužine, koje su se premještale na drugi objekt ovisno o potrebi ispaše ovaca.³³ Na istom se otoku koristilo i šiblje ili lozje od

³³ OŠTRIĆ 1993: 335–336.

vinove loze,³⁴ dok su se na Pagu takve građevine pokrivala ševarom ili trskom koji bi zbog vjetrova bili dodatno otežani kamenjem (Slika 8).³⁵ Korištenje vegetativnih materijala u kombinaciji sa suhozidnom osnovom tipično je i za gradnju *mošuna* ili *sinica*, ljetnih zaklona za stoku.³⁶

Prema kriteriju veličine S. Kulušić razlikuje dva tipa stočarskih stanova na kornatskom otočju. Glavni (veliki) stočarski stan bio je namijenjen većem broju ljudi (8–10) prilikom obavljanja glavnih stočarskih radnji. Male stanove Kulušić dijeli na starije, četverokutne i mlađe eliptične, a povezuje uz male vanjske torove nepravilnog kružnog oblika, uz koje su obično sagrađena jedno ili dva „dvorišta“ za odijeljenu stoku.³⁷ Površina ograđenog vanjskog prostora kod strukture S1 iznosi oko 17 m² pa, ukoliko u formulu implementiramo podatak da odrasla ovca približno zauzima oko 1,2 m²,³⁸ dolazimo do zaključka da bi taj prostor mogao najviše primiti do 14 grla odrasle stoke. Ukoliko su ovce bile smještene i unutar pravokutne građevine, koji je površine oko 10 m², čitavi sklop je možda mogao udomačiti oko dvadesetak ovaca. Time bi istraženi sklop strukture S1 bio najbliži onome što Kulušić određuje kao „mali pastirski stan“. Paralele su vidljive i u dodatnoj podjeli formiranjem malog zasebnog prostora (ili „dvorišta“) na sjeverozapadnoj strani za smještaj odijeljene stoke. Međutim, to ne isključuje da je dio ovaca možda bio zatvoren u nekom susjednom toru kojem se tijekom istraživanja nije ušlo u trag.

Ograđivanje prostora omogućavalo je okupljanje stada i dobivanje prostora pogodnog za obavljanje mužnje, strižnje ili janjenja. Vanjski ogradni suhozidi morali su biti dovoljno stabilni i široki kako bi sprječavali bijeg stoke. Iako je njihovoj stabilnosti mogla koristiti zakrivljena linija, postizanje visine nije bilo nužno ukoliko su se u toru držale ovce koje, za razliku od koza, imaju manji odskok.³⁹ Visina ograde mogla se dodatno povećati i pomoću osušenog bodljikavog grmlja pa u kontekstu strukture S1, zbog relativno niske visine vanjske ograde, treba ostaviti otvorenom i mogućnost takvih rješenja.⁴⁰

Iako drugačijeg tlocrta, u svjetlu stočarskih aktivnosti na Kalješini treba promatrati i gomilu 1 kojoj direktne paralele pronalazimo u suhozidnoj kružni građevini označenoj kao L4, nedavno istraženoj i dokumentiranoj na području brda

³⁴ OŠTRIĆ 1993: 335–336.

³⁵ PALČIĆ 1972: 46; TIČIĆ 2021: 93–95.

³⁶ Usp. HORVATIĆ, JUVANEC 2002; VRKIĆ 2023.

³⁷ KULUŠIĆ 1999: 65–67.

³⁸ AGROKLUB 2023. U literaturi se mogu pronaći različiti podaci o volumenu koji zauzima jedna ovca. Podatak svakako ovisi o varijacijama u dobu, spolu i pasmini a, a time i o podneblju ispaše, pa su, primjerice, ovce na otocima uglavnom manje prosječne mase i uže građe nego kontinentalne (IVANKOVIĆ 2024).

³⁹ KULUŠIĆ 1999: 67–70.

⁴⁰ BLITZER 1990: 37; BROCHIER, VILLA, GIACOMARRA 1992: 82.

Slika 9. Prtljug, brdo Mačjak, građevina L4 (foto: P. Domines Peter).

Mačjak iznad uvale Prtljug, par kilometara južnije od Kalješina (Slika 9). Između spomenutih struktura vidljive su brojne sličnosti (položaj ulaza, širina zidova, odabir položaja za gradnju), a poveznicu dodatno naglašava i činjenica da je taj prostor tijekom prošlosti također korišten za ispašu stoke. Prilikom iskopavanja građevine L4 pronađen je tek jedan ulomak grube keramike, no povijesni podatci i kontekst susjednih istraženih suhozidnih građevina sugeriraju upotrebu pašnjaka u razdoblju ranog novog vijeka.⁴¹

Karakteristična kružna forma Gomile 1 asocira na kategoriju brojnih suhozidnih objekata s kamenim krovovima, za koje se konvencionalno koristi naziv bunje.⁴² Povezuje ih način gradnje „u suho“, bez korištenja veziva, te tzv. pseudokupola ili karakteristični kameni krov izgrađen tehnikom nepravog svođenja od radijalno složenih kamenih ploča.⁴³ Takve građevine najčešće su prepoznatljivog kružnog, premda mogu biti i četvrtastog oblika, a koristile su se kao privremeni zakloni za težaka, pastira ili životinje ili spremišta njihovih alata.⁴⁴ Iako su brojne u krškim krajolicima, vrijeme njihove gradnje gotovo je nemoguće odrediti bez povijesnih

⁴¹ DOMINES PETER 2024.

⁴² BODROŽIĆ *et al.* 2013: 55; FREUDENREICH 1962: 181–183; STEPINAC FABIJANIĆ 2013: 237–266; ŽIVKOVIĆ 2013: 296–298; ŠARAVANJA, DUGANDŽIĆ, OREČ 2016

⁴³ ŽIVKOVIĆ 2013: 296–298; KULUŠIĆ 1999: 60–65; KULUŠIĆ 2004: 56–63.

⁴⁴ STEPINAC FABIJANIĆ 2013: 241; Usp. IVEKOVIĆ 1925: 413–429; KALE 1998: 75–82.

ili kartografskih podataka. Najraniji povijesni dokazi vežu ih uz razdoblje ranoga novog vijeka, a izražena je i ideja o njihovom prapovijesnom podrijetlu, koju ipak treba razmotriti s oprezom.⁴⁵

Primjeri suhozidnih bunja brojni su i na otoku Ugljanu gdje se za taj tip građevina često koristi lokalni naziv *kućica*.⁴⁶ A. R. Filipi donosi podatak o postojanju više od 400 takvih *kućica* na prostoru između Lukorana i Ugljana.⁴⁷ Oblikom i načinom gradnje ugljanske *kućice* predstavljaju najbliže paralele za arhitekturu gomile 1. Pravokutna prigradnja na jugozapadnoj strani i dograđivanje ulaza moglo bi se objasniti graditeljskim intervencijama kojima se nastojao suziti ulazni prostor i pojačati zaštita od vjetrova.⁴⁸ Međutim, temeljnu poteškoću predstavlja tzv. pseudokupola koja je osnovni kriterij formalne determinacije takve građevine. U arheološkom kontekstu postojanje takvog pokrova trebalo bi se vrlo lako primijetiti, međutim, pri iskopavanju gomile 1 nisu pronađene kamene ploče koje bi pripadale kamenom pokrovu. Iako nije moguće *a priori* odbaciti objašnjenje da su nakon prestanka korištenja građevine (ili urušavanja pokrova) razgrađene i ponovno iskorištene na nekom drugom mjestu, takva se pretpostavka, za sada, ipak čini malo prihvatljivom. Prema tome, kao i kod Strukture S1, vjerojatnije je pomišljati na izvorni pokrov od vegetativnih materijala.⁴⁹ Podatak da pri iskopavanjima spomenute građevine L4 na brdu Mačjak također nisu pronađene kamene ploče, može poslužiti samo kao dodatan argument u prilog takvoj pretpostavci. Iako se čini da zbog svoje unutarnje površine (oko 2,5 m²) gomila 1 nije bila prikladna funkciji zatvaranja životinja, bila je dovoljno prostrana da posluži za druge potencijalne svrhe: kao zaklon za pastira, skladište njegova pribora ili mjesto za privremeno čuvanje proizvoda poput vune ili mlijeka, čemu bi osobito odgovarala i njezina ukopana struktura izolirana širokim vanjskim zidom.⁵⁰

Iako je kod Strukture S1 izdvojen sloj koji je interpretiran kao hodna površina, nisu zamijećeni makroskopski pokazatelji koji bi izravno upućivali na boravak životinja. Međutim, za razliku od špiljskih nalazišta, gdje je jedan od najsnažnijih indikatora prisustva životinja specifični „facijes“ „slojevite torte“ (*fumier*), takvi tragovi rijetko se mogu pronaći na nalazištima na otvorenom. Njihov se izostanak obično tumači pretpostavkama da se slojevi balege, taložene u stajama ili torovima

⁴⁵ KALE 1998: 75–82; KALE 2008: 421–426; KALE 2015: 139–151; HORVATIĆ 2000: 18; JUVANEĆ 2000: 43–54.

⁴⁶ Za suhozidno graditeljstvo na Ugljanu usp. VIDOV 2017: 563–582; MARIČIĆ 2012: 505–582.

⁴⁷ FILIPI 1962: 304.

⁴⁸ KULUŠIĆ 2004: 56–63

⁴⁹ KULUŠIĆ 1999: 55.

⁵⁰ Osobito važnu ulogu u stočarskom gospodarstvu imali su prerada mlijeka i sirarstvo pa su se u okviru suhozidnih pastirskih kompleksa (npr. *stanova* na Pagu ili tzv. *mitata* na Kreti) uobičajeno nalazila i postrojenja za proizvodnju sira (OŠTARIĆ 2017: 459–469; BLITZER 1990: 34–41).

gdje su životinje bile zatvorene, nisu spaljivali. Stajski prostori su se periodično čistili, a nakon prestanka korištenja takvi bi slojevi bili izloženi vanjskim utjecajima koji bi negativno djelovali na njihovo očuvanje.⁵¹ Kontinuirano trljanje životinja o kamene površine može dovesti do stvaranja poliranih površina, često na mjestima uskih prolaza. Iako se takve polirane površine mogu prepoznati u špiljama, na nalazištima na otvorenom izložene su rapidnom propadanju i mnogo ih je teže uočiti.⁵² Naposljetku, arhitektura, koja ostaje kao jedini, iako ne direktni, pokazatelj prilagodbe prostora za držanje stoke, svjedoči da stočarske aktivnosti na otvorenim pašnjacima ipak ostavljaju određene strukturalne tragove. Njima valja pridodati i skromne rezidualne dokaze koji svjedoče o ljudskom boravku. Pokretni arheološki materijal vrlo je značajan i koristan s obzirom na to da, uz ključni kronološki pokazatelj, pruža i ograničeni uvid u poznavanje svakodnevnog života ugljanskih stočara. Posebice je indikativna zastupljenost importiranog glaziranog posuđa kod gomile 1, koja bi se mogla uklopiti u sliku solidnog ekonomskog statusa tadašnjih stočarskih zajednica u Dalmaciji.⁵³ S druge strane, grubo kuhinjsko posuđe poput lonaca i kotlića obično se povezuje uz pripremu tekućih ili kašastih jela i/ili čuvanje namirnica,⁵⁴ no u kontekstu svakodnevnog pastirskog života takvi keramički recipijenti, uz drvene košare i životinjske mješine, mogli su imati višenamjensku ulogu (skladištenje mlijeka, držanje vode, transport roba, itd.).⁵⁵

Kalješina i stočarstvo Ugljana u razdoblju kasnoga srednjeg i ranog novog vijeka

Poznavanje arheološke prošlosti srednjeg ili ranoga novog vijeka na otoku Ugljanu uglavnom je bilo obilježeno fokusom na sakralna ili fortifikacijska nalazišta,⁵⁶ unatoč tome što geografski, demografski i povijesni podatci upućuju na daleko složeniju i raznovrsniju sliku upotrebe prostora i način korištenja resursa tijekom tog razdoblja.⁵⁷ Među njima je osobito značenje imao uzgoj stoke.⁵⁸ Otok Ugljan uklapa se među ostale zadarske otoke koji su kroz srednji vijek dominirali u stočarskoj proizvodnji zadarskoga distrikta. O tomu svjedoče i podatci iz 15. stoljeća koji potvrđuju da se na otocima – osobito onim komunalnim, koji su periodično davani u najam na javnim dražbama, dominantno drži

⁵¹ BROCHIER, VILLA, GIACOMARRA 1992: 74–78. GEROMETTA, BOSCHIAN 2022: 13.

⁵² BROCHIER, VILLA, GIACOMARRA 1992: 78–82. GEROMETTA, BOSCHIAN 2022: 15–16.

⁵³ KATIĆ 2007: 620.

⁵⁴ NEGRI 1994: 63.

⁵⁵ Usp. KULUŠIĆ 2004: 63; za posude korištene u proizvodnji sira usp. BLITZER 1990: 34–41.

⁵⁶ PETRICIOLI 2012; SORIĆ 2012; HILJE, SORIĆ 2007.

⁵⁷ FARIČIĆ, JURAN 2021; ANZULOVIĆ 2012; JAKŠIĆ 1989; FARIČIĆ 2007; JURAN 2007.

⁵⁸ JURAN 2007: 86–88.

sitna stoka – ovce i koze.⁵⁹ Takvo ekonomsko značenje stočarstvo je zadobilo ponajprije zbog mogućnosti stvaranja visoke dobiti, malih proizvodnih troškova, brojnih pašnjačkih površina, ali i općenitih gospodarskih okolnosti u kojima se pod stalnim turskim opasnostima težište agrarne proizvodnje s kopnenog zaleđa premjestilo na otoke koji su time preuzeli važnu ulogu u opskrbi lokalnog tržišta.⁶⁰ Način upravljanja stokom bio je povezan s posjedovnim odnosima i ovisio je o raspoloživim pašnjačkim površinama. Za razliku od stajskog uzgoja manjeg broja stoke, kao nadopune obiteljskom gospodarstvu, uzgoj velikih stada na otvorenim pašnjačkim površinama bio je karakteristika specijaliziranog, tržišno orijentiranog stočarstva usmjerenog na proizvodnju mesa, vune i sira. Najviše mogućnosti za visokoproduktivno stočarstvo pružali su zakupi ogromnih pašnjaka na komunalnim otocima.⁶¹ Na drugim su, pak, otocima veleposjednici upravljali i znatnom količinom vlastitih pašnjaka koje su i sami mogli ustupati u zakup.⁶² Tijekom 14. i 15. stoljeća na otoku Ugljanu većinu zemljišta posjedovalo je zadarsko plemstvo, imućno građanstvo i crkveni redovi. Značajnim zemljišnim posjedom raspolagalo je i otočno autohtono stanovništvo, distriktualci ili *didići*, pa nije iznenađujući podatak da su u 15. stoljeću ukupno posjedovali više stoke nego stanovnici zadarskog zaleđa. Drugi otočani, težaci bez vlastita zemljišta, imali su znatno manje stoke koja je slobodno pasla na „zajedničkoj“ zemlji.⁶³ Kao posljedica sve značajnijeg razvoja stočarstva tijekom 15. stoljeća odvija se proces diobe zajedničkih pašnjaka, a broj stoke reguliran je na način da su distriktualci s vlastitim zemljištem na svaki gonjaj smjeli držati svega pet grla sitne stoke, dok su drugi koji koristili su tuđe zemljište, mogli, uz dopuštenje vlasnika, uzgajati samo 25 grla sitne stoke. Tako su sužene mogućnosti stočarenja distriktualcima, a otvoren put patricijima i imućnijim građanima da se dodatno afirmiraju kao najveći posjednici stoke na otocima.⁶⁴

Teško je precizno rekonstruirati dinamiku promjene vlasništva na Kalješini, a time i odgovoriti na pitanje tko je uživao pašnjak u razdoblju kada su izgrađene istražene građevine. Poteškoće dodatno otežava i činjenica da se stalnim kupoprodajama mijenjala vlasnička struktura zemljišta na području ugljanske općine,⁶⁵ a pojedine toponime, pa time i posjede, teško je identificirati u suvremenoj toponimiji.⁶⁶ Tre-

⁵⁹ RAUKAR 1977: 146–147.

⁶⁰ FARIČIĆ 2022: 247.

⁶¹ RAUKAR 1997: 72–76; JURAN 2010: 222–223.

⁶² Za stočarstvo vidi RAUKAR 1977: 146–147; KLAIĆ, PETRICIOLI 1976: 415–420; GRGIN 1996: 40–52

⁶³ JURAN 2007: 83–95.

⁶⁴ RAUKAR 1977: 197–205; JURAN 2007: 86–87.

⁶⁵ ANZULOVIĆ 2013: 419–470

⁶⁶ Usp. JURAN 2007: 247–280; FARIČIĆ 2007: 281–286

ba istaknuti da se među najranijim vlasnicima zemlje na tom području spominje benediktinska opatija Sv. Mihovila koja je tijekom 14. stoljeća posjedovala zemlje na predjelima crkve sv. Kuzme i Damjana i kod zaseoka Guduće.⁶⁷ Nije poznato gdje su se nalazili spomenuti posjedi i je li ih samostanski red i kasnije zadržao u svom vlasništvu, no ipak treba naglasiti podatak da se predjel Kalješina prostorno nalazi upravo između opisanih mjesta.⁶⁸ Dokumentacija prve austrijske izmjere k.o. Ugljan, koja uz katastarske karte sadrži i Zapisnik čestica zemlje otkriva kako je ogromni pašnjak na parceli 2835 početkom 19. stoljeća bio u privatnom vlasništvu Antonija Soppe.⁶⁹ Iako je istaknuta plemićka obitelj Soppe dokumentirana među posjednicima zemlje u ugljanskoj općini zasad nije moguće utvrditi kada i kako su došli u vlasništvo ove parcele.⁷⁰ Međutim, ako se pretpostavi da je u razdoblju kada su objekti korišteni posjed već bio imovina nekog privatnog posjednika onda valja pretpostaviti da su ga možda koristili njegovi koloni, odnosno otočni distriktualci. Već je spomenuto kako od sredine 15. stoljeća distriktualci, koji su koristili tuđe zemljište, nisu smjeli imati više od 25 grla stoke, pa bi se možda tim podatkom mogla objasniti površina struktura S1 koja je, kako je već rečeno, prilagođena udomaćivanju stada od otprilike dvadesetak ovaca.

Prema podacima iz 18. stoljeća najvećim brojem stoke i pašnjačkih površina raspolagali su stanovnici Ugljana, Lukorana i Kukljice.⁷¹ Za razliku od naselja smještenih na istočnoj, pašnjaci u njihovom vlasništvu uglavnom su se nalazili na zapadnoj, nenaseljenoj strani otoka. S tim u vezi, možda bi u tim predjelima trebalo očekivati više stočarskih objekata poput onih na Kalješini. Na tragu takvih promišljanja je I. Anzulović, koja za nastambe spominjane u drugoj polovici 16. stoljeća na položaju *Grusi* pretpostavlja da su stanovi za blago⁶⁶, no također ističe da takvi objekti u Ugljanu nisu postojali jer se blago tradicionalno držalo u *vosicima* (štalama) na rubu domaćinstava.⁷²

U istraživanjima gospodarskih objekata povezanih uz ovčarstvo u Hrvatskom primorju A. Pavlovsky razlikuje dvije osnovne kategorije objekata. Prvo su objekti koji su služili za smještaj ovaca, a nalazili su se u blizini kuće (obitavališta). Drugu grupu predstavljaju objekti koji su služili za smještaj ljudi i/ili ovaca na području sezonskih pašnjaka.⁷³ U kategoriju potonjih mogli bi se smjestiti i pastirski stanovi

⁶⁷ JURAN 2007: 247–280

⁶⁸ Štoviše, suprotno suvremenoj toponimiji koja taj toponim smješta nešto sjevernije, lokalno stanovništvo tim nazivom priobalno područje od spomenute crkve pa sve do rta Čuće, odnosno uvale Pavlešina (usmena kazivanja, V. Ljoka, studeni 2023).

⁶⁹ HR–DAST–152 Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, k.o. Ugljan, Zapisnik čestica zemlje

⁷⁰ ANZULOVIĆ 2013: 425–428.

⁷¹ PERIČIĆ 2012: 653

⁷² ANZULOVIĆ 2013: 435.

⁷³ PAVLOVSKY 2001: 19.

čija je gradnja obično vezana uz tradiciju sezonskog korištenja otočnih pašnjaka, prisutnu, primjerice, na otocima Krku, Rabu ili Pagu, gdje su na prostranim komunalnim pasištima ovce različitih (ili udruženih) gospodara pasle zajedno. Sezonska pasišta na tim otocima, površinom ipak značajno većim od Ugljana, bila su udaljena od matičnih domaćinstava pa su se ondje ovce svake godine selile početkom toplijih mjeseci.⁷⁴ Otok Ugljan nije pripadao kategoriji komunalnih otoka, a zbog visoke rascjepkanosti zemljišta i složene zemljovlasničke strukture bilo je vrlo malo prostranih pašnjaka. Međutim, većina upotrebljivih pašnjaka, poput Kalješina, bila je dovoljno blizu matičnih *kuća* pa se ispaša ondje mogla odvijati kroz cijeli godinu. Ispaša na takvim pašnjacima, posebice u kontekstu specijaliziranog stočarstva, svakako bi zahtijevala gradnju objekata za kontroliranje, okupljanje i povremeni boravak stoke i/ili pastira, kao i uređenje prostora za obavljanje povezanih stočarskih poslova.⁷⁵

Zaključak

Unatoč prisutnim metodološkim poteškoćama pri istraživanju i datiranju suhozidne arhitekture, posebice uslijed nedostatka egzaktnih povijesnih ili kartografskih podataka, arheološki nalazi i njihova kontekstualna veza s istraženom arhitekturom mogu poslužiti kao koristan oslonac za vremensko određivanje korištenja objekata. To su potvrdili i rezultati istraživanja suhozidnih stočarskih objekata na Kalješini smještenih u razdoblje 14–17. stoljeća, koje pripada okviru kasnoga srednjeg, odnosno ranoga novog vijeka. Etnoarheološke implikacije mogu imati veliku vrijednost u interpretaciji takvih nalazišta, primarno kao komparativni izvor („ključ, a ne rješenje“) u razmatranju i razumijevanju pojedinih arheoloških pitanja – poput onih kako su objekti bili sagrađeni, kako su izgledali ili koja je potencijalno mogla biti njihova funkcija.

Iako je uzgoj sitne stoke imao važnu ulogu u diversificiranoj ekonomskoj slici zadarskih otoka u spomenutom razdoblju, sve dosadašnje spoznaje uglavnom su proizašle iz perspektive povijesnih izvora, a arheološka istraživanja stočar-

⁷⁴ PAVLOVSKY 2000: 89–116; PAVLOVSKY 2001: 19–27.

⁷⁵ Mira Batinić iz zaseoka Funčići, koja je podijelila vlastita pastirska iskustva, ističe da su se ovce vodile na ispašu i na udaljenije pašnjake, no to se nikad nije radilo sezonski. Stanovnici mjesta smještenih na sjeveroistočnoj obali otoka posjedovali su pašnjake na drugoj strani otoka koji su mogli biti i povremeno korišteni za ispašu, ali tijekom cijele godine. Na takvim pašnjacima gradili su se jednostavni zakloni za stoku i pastira kako bi mogao „odmoriti, skloniti se od ne vremena, skuhati jelo, pomusti ovce, a po potrebi i prenočiti“. Često su bili jednostavnog izgleda i natkriveni granjem ili izgrađeni u formi suhozidnih *kućica* (usmena kazivanja, M. Batinić, studeni 2023). Treba spomenuti i podatak da je zemljište na kojem su provedena istraživanja donedavno bilo u vlasništvu obitelji Milin, koja je *svoje kuće* imala na periferiji mjesta Ugljana, na suprotnoj, sjeveroistočnoj obali otoka (V. Ljoka, M. Milin, usmena kazivanja, studeni 2023).

skih nalazišta, poput pastirskih građevina ili sličnih objekata, dosad nisu bila poduzeta. Ukoliko se u arheologiji stočarstva odmaknemo od prevladavajućih zooarheoloških i drugih analiza preostaju oskudni fizički dokazi upotrebljivi u raspravi o organizaciji i načinima upravljanja stokom. Prema tome, suhozidni objekti na Kalješini, kao prvi arheološki istraženi primjeri takvih nalazišta na Ugljanu, otvaraju vrata novoj kategoriji nalazišta gospodarskog (stočarskog) karaktera koji predstavljaju integralne i vrlo raširene elemente krškog kulturnog krajolika i kakvima svakako u budućnosti treba pridati značajniju pažnju. Time i nalazište Kalješina može poslužiti kao poticajan primjer za daljnja istraživanja sličnih nalazišta na otvorenom, s posebnim naglaskom na ranija razdoblja. Ta bi istraživanja pridonijela boljem razumijevanju stočarstva, koje je još od neolitika bilo jedno od temeljnih ekonomskih strategija otočnih populacija.

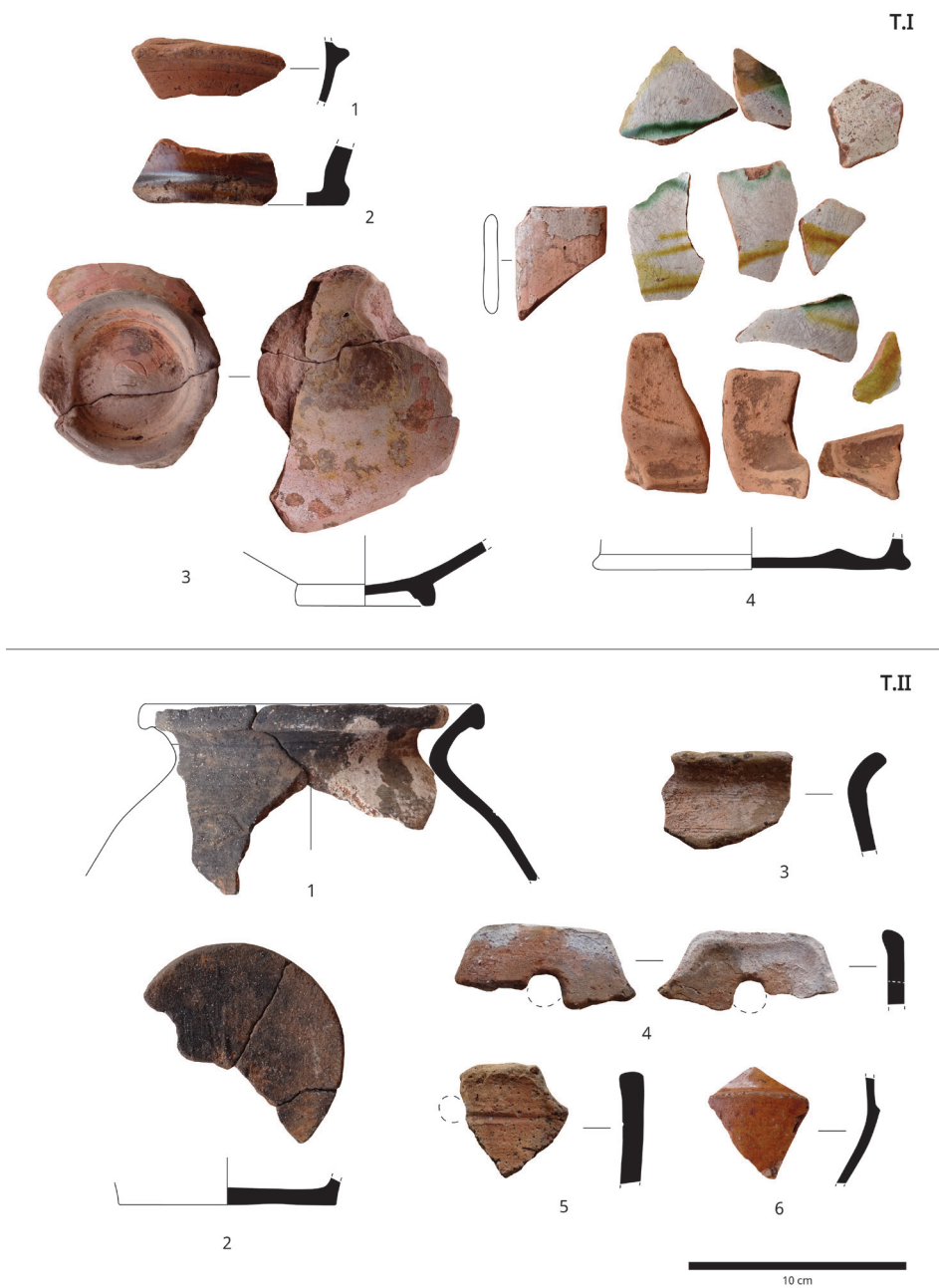

Tabla 1. Keramički nalazi (T.I Gomila 1, T.II Struktura S1) (izradio: P. Domines Peter).

Arhivski izvori

Državni arhiv u Splitu (Hrvatska)

HR-DAST-152 Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, k.o. Ugljan, kutija 674. *Protocollo dei terreni di Villagio Uglian.*

Literatura

- AGEBY, Lucas, ANGELUCCI, Diego E., BRILL, Dominik, CARRER, Francesco, BRÜCKNER, Helmut, KLASSEN, Nicole. 2022. Dating dry-stone walls with rock surface luminescence: A case study from the Italian Alps, *Journal of Archaeological Science*, 144. <https://doi.org/10.1016/j.jas.2022.105625>
- AGROKLUB. *Ovčarstvo* <https://www.agroklub.com/baza-stocarstva/ovcarstvo/> (posjet 27.11. 2023.)
- ANZULOVIĆ, Ivna. 2012. Lučino selo na otoku Ugljanu u drugoj polovici 16. stoljeća – Prilog poznavanju topografije i društvenih odnosa Ugljana. U BATOVIĆ 2012: 419–470.
- ARCANUM. *The Historical Map Portal* <http://mapire.eu/en/> (posjet 25.10.2023).
- BATOVIĆ, Šime. 1973. Prapovijesni ostaci na zadarskom otočju, *Diadora* 6: 5–165.
- BATOVIĆ, Šime (ur.). 2012. *Prošlost i sadašnjost otoka Ugljana – Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zadru, Preku i Kalima od 1. do 3. prosinca 1994.*, Zadar: Matica hrvatska Zadar.
- BEKIĆ, Luka. 2017. Antička, kasnoantička i srednjovjekovna gruba keramika i amfore kod crkve sv. Nikole u Zadru. U BEKIĆ et al. 2017: 37–62.
- BEKIĆ, Luka. 2017a. Necakljena keramika novog vijeka iz okoliša crkve sv. Nikole u Zadru. U BEKIĆ et al. 2017: 131–136.
- BEKIĆ, Luka, VRKIĆ, Šime, PEŠIĆ, Mladen, Surić, Roko (ur.). 2017. *Sveti Nikola u Zadru, Arheološko iskopavanje u samostanskom sklopu sv. Nikola u Zadru 2014. - 2016.*, Zadar: Međunarodni centar za podvodnu arheologiju.
- BELOŠEVIĆ, Janko. 1993. Ishodi pete, završne kampanje istraživanja lokaliteta Crkvina u selu Galovcu kod Zadra, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti*, 18: 121–142.
- BLITZER, Harriet. 1990. Pastoral life in the mountains of Crete, *Expedition*, 32 (3): 34–41.
- BODROŽIĆ, Mario. 2014. Otok Ugljan – Uvala Čučće, *Hrvatski arheološki godišnjak* 11: 500.
- BODROŽIĆ, Siniša, BUBALO, Filip, FRANGEŠ, Grga, RENIĆ, Miše, ŠRAJER, Filip. 2013. *Gradimo u kamenu – Priručnik o suhozidnoj baštini i vještini izgradnje*, Split: Slobodna Dalmacija.
- BRADLEY, Rebecca J. 1985. *Nomads in the archaeological record : case studies in the northern provinces of the Sudan*. Ph.D. diss. Cambridge: University of Cambridge.

- BROCHIER, Jacques E., VILLA, Paola, GIACOMARRA, Mario. 1992. Shepherds and sediments: geo-ethnoarchaeology of pastoral sites, *Journal of Anthropological Archaeology*, 11: 47–102. [https://doi.org/10.1016/0278-4165\(92\)90010-9](https://doi.org/10.1016/0278-4165(92)90010-9)
- BURIĆ, Tonči, ANTERIĆ, Ivana, BABIN, Marijeta, MILIĆ, Marica. 2013. *Baba lokva – kasnosrednjovjekovno naselje*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika.
- CHANG, Claudia 1981. *The Archaeology of Contemporary Herding Sites in Didyma, Greece*, Ph.D. diss, Department of Anthropology, State University of New York.
- CHANG, Claudia, KOSTER, Harold A. 1986. Beyond Bones: Toward an Archaeology of Pastoralism, *Advances in Archaeological Method and Theory*, 9: 97–148. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-003109-2.50006-4>
- CHANG, Claudia, TOURTELLOTTE, Perry A. 1993. The ethnological survey of pastoral transhumant sites in the Grevena Region, Greece, *Studia ethnologica Croatica*, 5: 161–173.
- COSTELLO, Eugene. 2024. Dating and Interpreting Landscapes of Livestock Herding: Excavation of a Hut Site and Enclosure in Southwestern Ireland, *Journal of Field Archaeology*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/00934690.2024.2397863>
- CRIBB, Roger. 1991. *Nomads in Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511552205>
- CUNJA, Radovan. 2004. Zbirka/Colezzione Gajšek. U *Srednjeveška in novoveška keramika*, ur. Mitja Guštin, 68–203. Koper.
- DAVID, Nicholas, KRAMER, Carol. 2001. *Ethnoarchaeology in Action*, Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316036488>
- DELONGA, Vedrana. 2014. Gruba keramika i keramika od pročišćene gline. U DELONGA 2014: 103–154.
- DELONGA, Vedrana (ur.). 2014. *Prije sjećanja. Arheološka istraživanja u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače u Splitu 1992. godine*, II dio. Split.
- DOMINES PETER, Pio, 2024. Karakterizacija suhozidnog krajolika brda Mačjak kod Prtljuga (otok Ugljan), *Annales Instituti Archaeologici* 20 (u tisku).
- FABIJANEC, Sabine Florence. 2013. Proizvodnja i trgovina sira u Dalmaciji krajem srednjeg i ranog novog vijeka. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 31: 127–160.
- FARIČIĆ, Josip. 2007. Popis toponima na starim geografskim i pomorskim kartama. U SKRAČIĆ 2007: 281–286.
- FARIČIĆ, Josip. 2007. Otok Ugljan na starim geografskim i pomorskim kartama. U SKRAČIĆ 2007: 133–157.
- FARIČIĆ, Josip. 2022. *Descriptio oeconomiae* – prikazi ekonomskih aktivnosti na ranonovovjekovnim kartama sjeverne Dalmacije. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti*, 550=56: 233–260.
- FARIČIĆ, Josip, JURAN, Kristijan. 2021. Human Footprints in the Karst Landscape: The Influence of Lime Production on the Landscape of the Northern Dalmatian Islands (Croatia). *Geosciences*, 11: 1–22. <https://doi.org/10.3390/geosciences11080303>

- FILIPPI, Amos Rube. 1959. Kretanje broja stanovnika zadarskih otoka (I. Otoci Ugljan i Pašman). *Radovi instituta JAZU u Zadru* 4-5: 279–318.
- FILIPPI, Amos Rube. 1962. Arheološko-topografske crtice iz Ugljana, *Diadora* 2: 303–313.
- FITTON, Tom, CONTRERAS, Daniel A., GIDNA, Agness O., MABULLA, Audax ZP, PRENDERGAST, Mary E., GRILLO, Katherine M. 2022. Detecting and mapping the ‘ephemeral’: magnetometric survey of a Pastoral Neolithic settlement at Luxmanda, Tanzania, *Antiquity*, 96 (386), 298–318. doi:10.15184/aqy.2021.59
- FREUDENREICH, Aleksandar. 1962. *Narod gradi na ogoljelom krasu*. Zagreb – Beograd.
- GEOPORTAL DGU, *Geoportal, Državna geodetska uprava*, <https://geoportal.dgu.hr/> (posjet 25.10. 2023).
- GEROMETTA, Katarina, BOSCHIAN, Giovanni. 2022. Stočari i špilje u Hrvatskoj – novi geoarheološki podaci iz špiljskih sedimenata. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 55: 9–41. <https://doi.org/10.52064/vamz.55.1.1>
- GRGIN, Borislav. 1996. Osnovna obilježja društvenog razvoja zadarskog otočja u razvijenom srednjem vijeku. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 29: 40–52.
- GUSAR, Karla. 2007. Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramika s lokaliteta Sv. Križ u Ninu. *Archaeologia Adriatica* 1: 175–198.
- GUSAR, Karla. 2010. *Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramika na širem zadarskom području*, Ph.D. diss., Zadar: Sveučilište u Zadru.
- GUSAR, Karla, VISKOVIĆ, Eduard. 2012. Keramika kasnog srednjeg i ranog novog vijeka s područja grada Hvara. U *Dani Stjepana Gunjače 2. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa „Dani Stjepana gunjače 2“*, Hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština/Međunarodne teme, Split, 18.-21. listopada 2011., u: ur. Tomislav Šeparović, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika. 1–30.
- GUSAR, Karla, VUJEVIĆ, Dario. 2009. Prilog poznavanju utvrde Citadela u Zadru – istraživanja Barbakana 2008. godine, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 26: 219–246.
- GUSAR, Karla, VUJEVIĆ, Dario. 2016. *Utvrdna u Zemunik Donjem u srednjem i novom vijeku. Rezultati arheoloških istraživanja 2014. godine*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- HILJE, Emil, SORIĆ, Sofija. 2007. Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na otoku Ugljanu. U SKRAČIĆ 2007: 118–123.
- HOLL, Augustin F.C. 1998. Livestock Husbandry, Pastoralisms, and Territoriality: The West African Record, *Journal of Anthropological Archaeology*, 17 (2): 143–165. <https://doi.org/10.1006/jaar.1998.0321>
- HORVATIĆ, Berislav. 2000. Puntarske komarde iz 1577. godine. *Saće*, 19: 18.
- HORVATIĆ, Berislav, JUVANEC, Boris. 2002. Oval dry stone thatched sheeppcote with an oblong central opening in the roof – an ancient precursor as well as contemporary of modern “open cattle sheds”, *12th Conference on Vernacular Architecture ALPS – ADRIATIC, Economy and Architecture* (sažetak)
- IDRIZI ALJABAK, Sadik, IDRIZI ALJABAK, Admir. 2020. *Kruševo (gora)*. Kruševo.

- IVANKOVIĆ, A. 2024, Izvorne pasmine ovaca Izvorne pasmine ovaca - Gospodarski list (posjet 29. 05. 2024.)
- IVEKOVIĆ, Ćiril Metod. 1925. Bunje, čemeri, poljarice. U *Zbornik kralja Tomislava*, 413–429, Zagreb.
- JURAN, Kristijan. 2007. Zemljišni posjed zadarskih dominikanaca na otoku Ugljanu. U *SKRAČIĆ 2007: 75–99*.
- JURAN, Kristijan. 2007. Popis povijesnih toponima iz arhivske građe. U *SKRAČIĆ 2007: 257–280*.
- JURAN, Kristijan. 2010. Otoci Ist i Škarda u srednjem i ranom novom vijeku – pristup istraživanju i nove spoznaje. U *Otoci Ist i Škarda*, ur. Josip Faričić, 221–250. Zadar: Sveučilište u Zadru
- JUVANEC, Juvanec. 2000. Šuplja gromila, Bilice pri Šibeniku. *Prostor* 8: 43–54.
- KALE, Jadran. 1998. Je li se u neolitu stanovalo u bunjama?. U *Područje šibenske županije od pretpovijesti do srednjega vijeka (Izdanja Hrvatskog arheološkog društva)*, 75–82. Zagreb: Hrvatsko arheološko društvo.
- KALE, Jadran. 2008. Kulturni krajolik otoka Rave. U *Zbornik radova „Otok Rava“*, ur. Josip Faričić, 421–426. Zadar: Sveučilište u Zadru, HAZU, Matica hrvatska u Zadru i Hrvatsko geografsko društvo Zadar.
- KALE, Jadran. 2014. Fantovi dvori, *Ethnologica Dalmatica*, 21: 139–151.
- KARDULIAS, P. Nick. 2015. Island Pastoralism, Isolation, and Connection: An Ethnoarchaeological Study of Herding on Dokos, Greece. U *The Ecology of Pastoralism*, ur. P. Nick Kardulias, 243–266, University Press of Colorado. <https://doi.org/10.5876/9781607323433-014>
- KATIĆ, Miroslav. 2007. Zaštitna arheološka istraživanja na jadranskoj autocesti. U *Dalmatinska zagora - nepoznata zemlja*, ur. Joško Belamarić, Marko Grčić, 619–621. Zagreb: Ministarstvo kulture, Galerija Klovićevi dvori.
- KLAIĆ, Nada, PETRICIOLI, Ivo. 1976. *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Prošlost Zadra - Knjiga II, Zadar
- KULUŠIĆ, Sven. 1999. Tipska obilježja gradnje “u suho” na kršu hrvatskog primorja (Na primjeru kornatskih otoka), *Hrvatski geografski glasnik* 61: 53–83.
- KULUŠIĆ, Sven, 2004. Trag predaka u kamenu – bunje i stanovi. *Hrvatska revija*, 4: 56–63.
- KULUŠIĆ, Sven. 2004a. Trag predaka u kamenu – suhozidi i ograde, *Hrvatska revija*, 4 (2), 2004a, 64–77.
- MARIČIĆ, Tomislav. 2012. Tradicijsko graditeljstvo u Kukljici. U *BATOVIĆ 2012: 505–528*.
- NEGRI, Alessandra. 1994. La ceramica grezza medievale in Friuli-Venezia Giulia: gli studi e le forme. U *Ad Mensam. Manufatti d’uso da contesti archeologici fra tarda antichità e medioevo*, ur. S. Lusuardi, Udine, 63–96.
- OŠTARIĆ, Ivo. 2017. *Stani otoka Paga od prapovijesti do danas*. Novalja.
- OŠTRIĆ, Goroslav. 1993. Pučko graditeljstvo i način stanovanja u Salima na Dugom otoku. *Zadarska smotra (Zbornik o Dugom otoku)* 42: 325–360.

- PALČIĆ, Zdenka. 1972. Ovčarstvo na otoku Pagu, *Vrulje* 2: 45–49.
- PAVLOVSKY, Aleksej. 2000. Tipologizacija tradicijskog uzgoja ovaca na hrvatskom Primorju. *Ethnologica Dalmatica* 9: 89–116.
- PAVLOVSKY, Aleksej. 2001. Gospodarski objekti vezani uz ovčarstvo na hrvatskom Primorju. *Ethnologica Dalmatica* 10: 19–27.
- PERIČIĆ, Šime. 2012. Prilog poznavanju gospodarstva otoka Ugljana u prošlosti. U BATOVIĆ 2012: 647–668.
- PETRICIOLI, Ivo. 2012. Srednjovjekovno graditeljstvo na otoku Ugljanu. U BATOVIĆ 2012: 355–378.
- RAUKAR, Tomislav. 1977. *Zadar u XV stoljeću – Ekonomski razvoj i društveni odnosi*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest.
- RAUKAR, Tomislav. 1997. Zadar i zadarsko otočje u srednjem vijeku. *Tisuću godina prvoga spomena ribarstva u Hrvata*, ur. Božidar Finka, 69–79. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
- SKRAČIĆ, Vladimir. 1996. *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*. Split: Književni krug - Matica hrvatska.
- SKRAČIĆ, Vladimir. (ur.). 2007. *Toponimija otoka Ugljana*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- SORIĆ, Sofija. 2012. Kaštel Sv. Mihovila na otoku Ugljanu. *Ars Adriatica* 2: 85–96.
- STEPINAC FABIJANIĆ, Tihomira. 2013. Kažun kao prepoznatljiv element identiteta Istre. *Histria* 3: 237–266.
- SUPAN, Vedrana. 2014. Monokromna glazirana keramika. U DELONGA 2014: 269–270.
- ŠARAVANJA, Krešimir, DUGANDŽIĆ, Ivan, OREČ, Franjo. Tradicionalne suhozidne konstrukcije III. dio - Ostali suhozidni objekti. *e-Zbornik*, *Elektronički zbornik Građevinskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru* 12.; 87–112. https://www2008.gf.sum.ba/e-zbornik/e_zbornik_12_09.pdf (posjet 29.10.2023)
- TIČIĆ, Ante. 2021. *Povljana. Monografija*, Zadar: Znanstvena knjižnica Zadar.
- VIDOV, Livio. 2017. Tradicijsko graditeljstvo u Kalima. U *Kali*, ur. Josip Faričić, 563–582. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- VISSER TRAVAGLI, Anna Maria. 1990. Ceramiche a Ferrara in età estense dalla Collezione Pasetti, *Quaderni dei Musei Ferraresi* 5, Ferrara.
- VIŠNJIĆ, Josip. 2012. Srednjovjekovna utvrda Possert, Šest godina arheoloških radova i konzervatorsko-restauratorskih zahvata na sačuvanim arhitektonskim strukturama. *Histria archaeologica* 43: 67–154.
- VRKIĆ, Šime. 2023. *Arheološki pristupi analizi i kategorizaciji kulturnog krajolika*. Ph.D. diss. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- ZAGARČANIN, Mladen. 2004. *Stari Bar. Keramika venecijanskog doba*. Koper
- ZGLAV-MARTINAC, Helga. 2004. *Ulomak do ulomka... Prilog proučavanju keramike XIII. – XVIII. stoljeća iz Dioklecijanove palače u Splitu*. Split.
- ŽIVKOVIĆ, Zdravko. 2013. *Hrvatsko tradicijsko graditeljstvo*. Zagreb: Ministarstvo kulture.

In Search of Island Shepherds: Research and Analysis of Dry-Stone Architecture on the Kalješina site (Island of Ugljan)

In rescue archaeological excavations undertaken during the years 2020-2021 at the Kalješina site, located on the northwestern part of the island of Ugljan, the remains of two dry-stone-wall buildings, marked as Gomila 1 and Struktura S1 were uncovered. Gomila 1 is a circular dry-stone wall construction, delineated by an external double dry-stonewall, enclosing a diameter of approximately 6 m, with an entrance on the northwestern side measuring 0.85 m in width. On the southwestern side, two parallel dry-stone walls form an enclosed rectangular space, measuring 2.05 x 3.9 m. Struktura S1 is a dry-stone-wall complex consisting of a central rectangular building measuring 6.5 x 4.35 m, with an external enclosure of 17 m² and a smaller, distinct area located on the northern side. Within the complex, a compact layer of red soil was documented, interpreted as a floor surface.

The prevailing karstic soil conditions in the eastern Adriatic region have long favored the use of stone as a construction material, thereby facilitating the widespread use of dry-stone walling as a traditional building technique. This is particularly evident in the numerous stone structures associated with herding, which are ubiquitous across the Adriatic island landscapes. Although the herding function of these structures is frequently suggested based on land use, site patterns, or construction techniques, the primary challenge lies in the difficulty of reliably dating dry-stone architecture. This challenge arises due to the scarcity of archaeological, historical, or cartographic evidence, particularly concerning older (pre) historic periods. However, at the Kalješina site, pottery finds, in conjunction with the architectural context, provide a chronological framework for the use of the buildings in the period 14th - 17th centuries. It seems that the buildings, located not far from each other, functioned simultaneously at least during one period.

The architectural features of the structures, particularly Struktura S1 with its enclosed outdoor area, are consistent with functions related to herding. The practice of fencing off areas for the management and control of livestock has been a hallmark of pastoral societies since the Neolithic period. In this regard, parallels can be drawn with examples of traditional herding architecture, which served to shelter livestock and/or shepherds on island pastures, often referred to as *pastirski stan*. Based on ethnoarchaeological research, it is plausible to suggest that the buildings at Kalješina, in addition to their dry-stone wall foundations, were likely roofed with vegetal materials.

The island of Ugljan is contextually linked with other surrounding islands, which throughout the Middle Ages served as important centers of livestock production within the Zadar district. Records from the 15th century indicate that these islands were predominantly characterized by small livestock, particularly sheep and goats. Animal husbandry became increasingly economically significant, primarily due

to the potential for high profitability, low production costs, and the availability of extensive pastures. Moreover, under the persistent threat of Ottoman incursions, agripastoral production gradually shifted from the mainland to the islands, which assumed a critical role in supplying the Zadar market. The utilization of pastures necessitated the construction of structures for the control, gathering, and housing of livestock and/or shepherds, as well as the organization of space for related herding activities.

Although the breeding of livestock played a pivotal role in the insular economy of Ugljan during this period, much of the existing knowledge is derived from historical sources. Archaeological research of herding sites, such as shepherd's huts or similar structures, have been relatively scarce. In archaeological perspective, zooarchaeological analyses still present a primary source for studying livestock management while limited physical evidence remains to support discussions regarding the spatial organization of herding practices. Consequently, the dry-stone-wall structures at Kalješina, as the first documented examples of pastoral sites on Ugljan, represent a significant contribution to the identification of a new category of archaeological sites with an economic (livestock) orientation. Thus, the site Kalješina can serve as a valuable case-study for further research of similar pastoral sites, with a particular emphasis on earlier periods. Such research will enhance our understanding of livestock management, which has been a key component of sustainability strategies of the Adriatic insular populations since the Neolithic.

Keywords: island of Ugljan, dry stone wall architecture, late medieval, early modern, ethnoarchaeology, herding, animal husbandry, island archaeology

Ključne riječi: arheologija stočarstva, uzgoj stoke, otok Ugljan, suhozidna arhitektura, etnoarheologija, kasni srednji vijek, rani novi vijek, pastirski stan

Pio Domines Peter
Ante Starčevića 31
53270 Senj
peter.pio@hotmail.com

Damir Martinov
Rudija Martinova 1
23275 Ugljan
arheologija@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

56

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2024.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 56, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*